

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

Розглянуто деякі теоретичні аспекти функціонування вільних економічних зон (ВЕЗ), їх класифікація та цілі створення, проблеми та перспективи розвитку ВЕЗ в Україні та у міжнародній практиці

Постановка проблеми. Непропорційність розвитку регіонів, їх особливе геополітичне і кліматичне розташування та інші економічні і соціальні фактори іноді потребують особливого механізму регулювання процесів інвестування і розвитку підприємництва. Це проявляється в особливостях правового забезпечення суб'єктів підприємницької діяльності, наявності податкових пільг, особливого митного режиму тощо. У зв'язку з цим в різних країнах і територіях створюються вільні економічні зони.

Одним із інструментів активізації участі України в міжнародному поділі праці, інтеграції у світовий простір, збільшенні валютних доходів, поліпшенні платіжного балансу, одержанні доступу до нових технологій є створення територій пріоритетного розвитку (ТПР) і вільних економічних зон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню процесу створення і функціонування вільних економічних зон, а також окремих аспектів їх діяльності присвячені дослідження ряду українських вчених: Дергачова В.О., Долішнього М.І., Коропецького І.С., Кузьміна О.Є., Передрія О.С., Пили В.І., Рум'яйцева А.П., Соїної О.М., Філіпенка А.С., Чмир О.С., Школи І.М. та інших. Значний науковий і пізнавальний інтерес з цієї проблематики становлять і праці російських вчених Вороніна С., Кузнецова А., Смородинської Н., Степанова Ю., Шитова В. Проблеми діяльності ВЕЗ розглядалися і розглядаються у працях таких зарубіжних вчених, як Л. Ханьчун та Ч. Цзяньпін (Китай), І. Полулях та Е. Лоуен (Німеччина), Я. Монкевич (Польща), Ж. Дюшен та А. Базель (Франція), Р. Болін та А. Менделовіч (США) та інших.

Метою дослідження є розгляд деяких теоретичних і практичних аспектів функціонування вільних економічних зон у світі та в Україні, проблем і перспектив їх створення у майбутньому.

Викладення основного матеріалу дослідження. На сьогодні існує величезна кількість визначень ВЕЗ, але найбільш розповсюдженим та узагальненим у світовій практиці є трактування вільних економічних зон як територій, на яких, завдяки введенню безмитного режиму, а також за допомогою інших економічних та організаційних регуляторів, стимулюється зовнішньоекономічна діяльність із залученням іноземних інвестицій [1].

Багатоваріантність підходів, яка виявляється при вивченні поняття та суті ВЕЗ, властива також і підходам до її класифікації. На основі вивчення зарубіжного досвіду, використовуючи розробки вітчизняних науковців і аналізу проєктованих ВЕЗ в Україні, до вашої уваги представлено наступну класифікацію, за якою ВЕЗ виділяють за такими ознаками: – за географічним розташуванням (зовнішні; внутрішні); – за взаємодією з національною економікою (інтеграційного та антиклавного типу); – за характером організації (локальні (точкові); комплексні); – за функціональною спрямованістю (зовнішньоторговельні; науково-технічні; торговельно-виробничі; туристичні (туристично-рекреаційні); банківсько-страхові (офшорні).

Відповідно до закону, утворення ВЕЗ в Україні базується на територіальному принципі, тобто, спеціальна (вільна) економічна зона є частиною території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб [2].

ВЕЗ як достатньо нове явище у світовій економіці в сучасному їх вигляді з'явилися на початку 70-х років минулого століття у країнах Південно-східного азіатського регіону. Незабаром ці країни надбали назву "азіатських тигрів", завдяки їх економічному стрибку за рахунок досягнення найбільш високих у світі темпів розвитку господарств. Однак відомо, що митна зона в Гібралтарі, так само як й зона порто-франко в Одесі були створені ще на початку XIX століття. А 1 січня 1970 року Південна Корея, одною з перших у світі, прийняла закон про утворення вільної економічної зони. У 90-і роки за темпами економічного зростання світовим лідером став Китай, в якому сьогодні успішно працюють 5 особливих економічних регіонів, котрі ще у 1980 р. отримали пільги ВЕЗ. Окрім цього, 14 міст Китаю отримали статус відкритих приморських територій. У США на основі спеціального закону 1934 р., прийнятого з приходом до влади президента Франкліна Рузвельта, функціонує більше 180 ВЕЗ, котрі там мають назву "зовнішньоторговельних зон". Загальна кількість ВЕЗ у США зараз зросла до 300. Найбільш відомою і значною серед них є науково-технічна ВЕЗ "Силіконова долина", де зосереджено 20 % світових обсягів виробництва комп'ютерів та іншої обчислювальної техніки [7].

ВЕЗ в світовій практиці створюються з певними цілями, які направлені на зростання благоустрою як в самих зонах, так і на території цілої держави. До таких цілей, як правило, відносяться:

- активізація зовнішньоторговельної діяльності;
- збільшення об'ємів експорту;
- створення додаткових робочих місць;
- стимулювання промислового виробництва;
- притягнення в країну іноземних інвестицій;
- підйом депресивних територій;
- вирівнювання міжрегіональних різниць.

За останні 20 років існування вільних економічних зон на території держав з різним рівнем економічного розвитку чітко прослідковуються такі тенденції, як переважна орієнтація зон на створення експортних та імпортозамінних виробництв, обмеження масштабів використання місцевих сировинних ресурсів, наявність слабких зворотних зв'язків суб'єктів зони з підприємствами приймаючої країни, пріоритетність розвитку моногалузової структури виробництва у зоні, прискорення темпів зростання зайнятості на підприємствах галузей спеціалізації ВЕЗ, поступове зменшення частки підприємств, що контролюються іноземними інвесторами, з одночасним зростанням кількості спільних і національних підприємств, зростання продажів на внутрішньому ринку.

На території Об'єднаних Арабських Еміратів існує кілька вільних економічних зон (ВЕЗ), деякі з них створені на базі морських портів (Джебел Алі, Аджман, Хамрія, Фуджейра, Рас Аль Хейма), інші – на базі аеропортів (Шарджа, Дубай, Фуджейра) [3].

Нині найбільшою і найрозвиненішою з усіх названих ВЕЗ по праву вважається створена 1985 року за рішенням уряду Дубая Вільна економічна зона Джебел Алі – Jebel Ali Free Zone (JAFZ), яка розташована на території емірату Дубай. У цій ВЕЗ, створеній на базі найбільшого в ОАЕ морського порту Рашид, на сьогодні працює понад 5000 компаній з більш як 100 країн світу.

Основними перевагами, що їх пропонують підприємцям у ВЕЗ Джебел Алі є:

- можливість 100-відсоткового володіння іноземними громадянами власністю компаній, зареєстрованих у ВЕЗ;

- відсутність вимог про необхідність мати місцевого партнера або агента;
- відсутність мита на товари, завезені або виготовлені у ВЕЗ;
- 15-річна гарантія, поновлювана надалі ще на 15 років, яка звільняє компанії від сплати податків;
- відсутність податків на доходи фізичних осіб (підприємців та працівників компаній у ВЕЗ);
- відсутність обмежень у переказі капіталів та прибутку;
- спрощений порядок отримання посвідки на проживання (резидентських віз) для власників та працівників компаній, створених у ВЕЗ, – у цьому разі органи влади самих вільних економічних зон виступають у ролі так званих "спонсорів" і вже вони виконують усі необхідні в таких випадках процедури щодо отримання віз у відповідних інстанціях.

"Джафза" – світовий лідер з організації вільної торгівлі. Досвід і знання, які вони накопичили за останні більш ніж 20 років, розвиваючи ВЕЗ "Джебелі Алі" та її портовий комплекс, нині затребувані в усьому світі. Тепер їх цілком заслужено вважають експертами з питань логістики будь-якого порту або вільної зони. Наразі їхні експерти долучилися до нових довгострокових проектів зі створення ВЕЗ в Африці та Азії, при цьому консультуючи дирекції цілої низки ВЕЗ у всьому світі.

З-поміж цих досить успішного функціонування ВЕЗ у різних країнах світу Україна може стати чи не єдиним негативним прикладом використання такого надзвичайно ефективного способу підтримки місцевої економіки та залучення іноземних інвестицій.

В Україні було створено 11 спеціальних (вільних) економічних зон і 9 територій пріоритетного розвитку:

- спеціальні (вільні) економічні зони: "Азов" (м. Маріуполь); "Донецьк" (Донецька область); "Закарпаття" (Закарпатська область); "Інтерпорт Ковель" (Волинська область); "Миколаїв" (Миколаївська область); "Порто-франко" (м. Одеса); "Порт Крим" (Автономна Республіка Крим); "Рені" (Одеська область); "Сиваш" (Автономна Республіка Крим); "Славутич" (Київська область) та "Яворів" (Львівська область);

- території пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності: в Автономній Республіці Крим; у Волинській області; в Донецькій області; в Закарпатській області; в Житомирській області; в Луганській області; в Чернігівській області; в м. Харків і в м. Шостка Сумської області.

Як свідчить аналіз, платежі до бюджету підприємств, що реалізують інвестиційні проекти в ВЕЗ і ТПР, склали 1,8 млрд. грн. у 2004 р. Сума наданих пільг з платежів до бюджету становить 1,5 млрд. грн., у тому числі з ПДВ - 291,8 млн. грн. (19,8%), з митних платежів – 795,2 млн. грн. (53,8%), з податку на прибуток – 389,5 млн. грн. (26,3%). Інші пільги склали 200 тис. грн. Для порівняння, Польша на 4,8 млрд. дол. залучених інвестицій, для суб'єктів своїх ВЕЗ, нарахувала пільг на 480 млн. дол. [4].

Отже, історія розвитку ВЕЗ в Україні є досить бідною на переконливі позитивні приклади, тенденції їх розвитку залишаються загалом невтішними, а перспективи - невизначеними. Слід зазначити, що українським урядом у вересні 2000 р. введено тимчасовий мораторій на внесення пропозицій щодо створення нових ВЕЗ і територій зі спеціальним режимом інвестиційної діяльності, який символічно майже співпав з початком роботи місії МВФ в Україні.

В Україні ж ВЕЗ розглядаються виключно з фінансової точки зору, причому без розуміння того, що будь-які територіально-господарські утворення або окремі підприємства потребують відповідних умов для створення, функціонування та періоду виходу на заплановану потужність.

Особливість "українського економічного дива" була в тому, що випробувані в усьому світі як прискорювачі економічного розвитку, ВЕЗ у ряді східних регіонів України стали "чорними дірками" в державному бюджеті й непоганою годівницею для непорядних бізнесменів та їхніх недобросовісних, але чиновних "кришувателів".

Зважаючи на такі низькі показники ефективності впровадження ВЕЗ, у березні 2005 року Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" і деяких інших законодавчих актів України" скасовано спеціальні режими оподаткування, які передбачали пільги для суб'єктів господарювання у ВЕЗ і на ТПР. Це дозволило вирішити деякі проблеми зі злочинними схемами, а також збільшити надходження до бюджету. Проте попри згаданий позитивний результат, виникла маса проблем, пов'язаних зі зниженням інвестиційної привабливості регіону, та й України в цілому, а також зниженням обсягів виробництва.

Вже досить скоро міжнародні організації, що представлені в Україні, стали звертати увагу на неефективність ВЕЗ, які були створені і діяли в Україні, та погіршення умов здійснення в них іноземного інвестування. Згодом Світовий банк та Міжнародний валютний фонд стали наполягати на перегляді ставлення до ВЕЗ в Україні.

Погодження уряду на припинення створення нових спеціальних економічних (вільних) зон в Україні спричинило жваву дискусію про важливість ВЕЗ для економіки та необхідність їх залишення в Україні.

Владою Севастополя за підтримки Президента України планується створення на території міста спеціальної економічної зони з елементами офшору (без наміру обмежуватися податковими пільгами, які зараз мають ВЕЗ (імпорт інвестиційного устаткування без сплати ПДВ і мита, податковий кредит)) [8]. Це дозволить провести демілітаризацію міста, залучить до його економіки капітали з Європи й допоможе досягти мешканцям європейського рівня життя та способу мислення. Завдяки ВЕЗ Севастополь може стати важливим фінансово-промисловим і агропереробним центром України, потужним транспортним вузлом і європейським курортом.

Також у планах Міністерства економіки України – створення на острові Зміїному вільної економічної зони "Ахіллія" [6]. ВЕЗ планується створити на території острова терміном на 30 років. Стратегічна мета створення "Ахілії" – залучення інвестицій у розвиток туристсько-рекреаційної галузі, активізація господарської діяльності на Зміїному. Відповідно до прогнозів Мінекономіки України, еквівалент передбачуваної господарської діяльності на території "Ахілії" – не менш як 500 тис. євро в рибному господарстві, обробній промисловості та зв'язку. 250 тис. євро буде залучено в розвиток туризму. Не менше одного мільйона євро заплановано інвестувати в транспортну галузь.

Отже, створення ВЕЗ на Зміїному, на який досить агресивно претендує сусідня Румунія, покликане, крім суто економічних завдань, наголосити на безперечній приналежності цього острова Україні. Залучені до цього першого українського офшору власні та іноземні капітали могли б зрушити з місця питання освоєння багатющих нафтогазових покладів Чорноморського шельфу.

На 1 жовтня 2008 року в Закарпатській області налічувалося 33 договори щодо реалізації інвестиційних проектів, з них 16 – у СЕЗ "Закарпаття". За 1999-2008 роки кошторисна вартість інвестиційних проектів становить 265,8 мільйонів американських доларів. А з передбаченого проектами обсягу інвестицій тими підприємствами, які реалізують проекти у СЕЗ "Закарпаття", надійшло 218,7 млн. доларів США, або майже дві третини інвестицій. Пріоритетними видами діяльності у ВЕЗ "Закарпаття" – є насамперед виробництво автомобілів, вузлів і виробів електронної промисловості, комплектуючих до стильникових телефонів, будівництво інженерних мереж і виробничих потужностей у формі індустріального парку, які реалізують такі відомі фірми, як "Єврокар", "Євромотор", "Ядзакі-Україна", "Флекстронікс", "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед" та ін. Ними було створено 4,5 тис. нових робочих місць і планувалося ще стільки ж [8].

Але у 2009 році вони почали втрачати виробничі програми в раніше залучених інвестиційних проектах. Так, на відомому підприємстві "Джейбіл Сьоркіт Юкрейн Лімітед", що спеціалізується на виробництві комплектуючих до засобів електроніки, 1400 з 2300 працівників планують скоротити. І лише через те, що власникові всевітньо відомої марки мобільних телефонів Угорщина та Румунія запропонували більш оптимальне, з точки зору грошових і часових витрат, митне оформлення імпорту, а також податкові преференції виробників. І останній переносить виробничі потужності в ці країни. Керівник "Джейбіла" звернувся до уряду України з листом, в якому просить для забезпечення конкурентоспроможності на європейському ринку (а всі 100 % продукції експортується до країн Європейського союзу) якнайшвидше користуватися положеннями Кіотської конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур відповідно до вже прийнятого закону в 2006 році. Це дасть інвесторові можливість працювати на нашому ринку за прийнятними правилами.

Цей приклад підтверджує, що переваги бази законодавства не можуть себе проявити, якщо їх не підкріпити практичними діями всіх гілок влади України щодо кожного проекту.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Для функціонування ВЕЗ в Україні вкрай необхідними, на нашу думку, є такі кроки:

- внесення до парламенту проектів Законів України про зміни до законів України "Про загальні засади створення та функціонування спеціальних економічних зон" та прийняття законів України "Про індустріальні парки", "Про депресивні території", "Про державно-приватне партнерство", "Про концесії";

- необхідно зменшити податкове й інфраструктурне навантаження на підприємства, що реалізують інвестиційні проекти, спрямовані на модернізацію, технологічне переоснащення, зростання обсягів виробництва, податкових надходжень, збереження та примноження робочих місць;

- пропонується внести зміни до порядку оподаткування обладнання, устаткування, яке не виробляється в Україні та ввозиться на територію України для реалізації інвестиційних проектів;

- установити нульову ставку оподаткування на ту частину прибутку, котра реінвестується у власне виробництво;

- спростити порядок оформлення земельних відносин і погоджень на будівництво, переглянути цінову політику в цьому напрямку;

- розробити систему державних дотацій і субсидій щодо створення нових робочих місць, навчання і підвищення кваліфікації персоналу. Слід відновити на митній території України дії міжурядової згоди між країнами СНД про митне оформлення товарів за угодами промислової кооперації в повному обсязі;

- з метою уникнення шахрайства у процесі відшкодування ПДВ, налагодити обмін інформацією між податковими адміністраціями різних країн;

- активізувати роботу з пошуку та залучення інвесторів у пріоритетні види економічної діяльності ТПП і ВЕЗ;

- посилити рекламно-інформаційне забезпечення діяльності ВЕЗ і ТПП;

- завершити в найкоротші строки облаштування територій (у першу чергу – митне та інфраструктурне).

Якщо до запропонованих кроків почнуть прислухатися і в парламенті, і в уряді, то українські вільні економічні зони матимуть значну конкурентоздатність на європейському просторі.

Список використаної літератури:

1. Вікіпедія – вільна економічна енциклопедія [Електронний ресурс] // Режим доступу: uk.wikipedia.org.
2. Закон України "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон" (із змінами та доповненнями) від 13.10.1992 № 2673-XII [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
3. Переваги ведення бізнесу у ВЕЗ [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.ukrtrade.info/ua/free_area.
4. Загорський В.С. Стан економіки у промисловому регіоні та механізми її податкового регулювання (на прикладі Донбасу) [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.donduet.edu.ua.
5. Вільні економічні зони в Україні (загальні дані, законодавчо-правова база, перелік та пільги) [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.kmu.gov.ua.
6. Воронков В. ВЕЗ назвали "Ахіллів" / В. Воронков // Голос України. – 2008. – № 37 (4287) // [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.golos.com.ua.
7. Регіональний досвід інвестиційної діяльності в умовах СЕЗ і спеціального режиму: [навчальне видання] / Л.О. Омелянович, А.Ф. Кононенко, О.І. Свинаренко, Т.І. Свинаренко, О.Я. Костишина. – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2003 р. – 84 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.rearnetwork.ru.
8. Соколовська Я. Українські ВЕЗ мають стати зонами інвестиційної активності / Я. Соколовська [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.ua-reporter.com.
9. Севастополь хоче стати оффшором [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.naperehrestii.info.

ВОЙНАРЕНКО Михайло Петрович – проректор з науково-педагогічної роботи, доктор економічних наук, професор Хмельницького національного університету

Наукові інтереси:

- проблеми економіки України, переходу до стандартів

БЕРЕЗА Антоніна Андріївна – аспірант Хмельницького національного університету